

Kurum Bakımında Yetişmiş Kişilerin Kurum Bakımı ve Sonrası Süreçte Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi

Identifying the Problems Experienced, During and After Institutional Care, by People Raised Under Institutional Care

Sinem Burcu UĞUR¹, Ayten KAYA KILIÇ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Akdeniz Üniversitesi Manavgat Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, sinemburcu@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4984-4015

² Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Manavgat Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aytenkayakilic@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7884-7111

Başvuru: 07.02.2021
Kabul: 14.12.2021

Atıf:
Uğur, S.B. ve Kaya-Kılıç, A. (2022). Kurum bakımında yetişmiş kişilerin kurum bakımı ve sonrası süreçte yaşadıkları sorunların belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 69-68. DOI: 10.33417/tsh.877684

ÖZET

Risk altındaki aileler olgusunun dünya çapında yaygınlaşması, koruma ve bakım hizmetlerinden yararlanması zorunlu hale gelen çocukların sayısını artırmaktadır. Sağlıklı aile ortamından yoksun çocukların bakım ve korunmalarını sağlayan yatılı kurumlar, burada kalan çocukları birtakım sorunlarla karşı karşıya getirebilmektedir. Çalışmanın amacı, çocukluk yaşantılarının büyük kısmını kurum bakımında geçiren kişilerin kurum bakım sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunları incelemektir. Bu sorunların ortaya konulabilmesi, korunmaya ve bakıma ihtiyaç duyan çocuklar için hem kurum bakımı hem de sonrası süreçte uygun ve etkili hizmetlerin sunulabilmesi açısından oldukça önemlidir. Nitel yöntemle tasarlanan çalışmada, rastlantısal kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılan 15 kişi çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Aile krizlerinin yaşandığı durumlarda çocuklar için güvenilir bir çatı sağlayan kurum bakımı; aynı zamanda burada kalınan süreçte duygusal yoksunluk, toplumsal dışlanma, gelecek kaygısı ve farklı boyutlarıyla şiddete kaynaklık edebilmektedir. Kurum bakımı sonrasında deneyimlenen sorunlar; başta istihdam alanı olmak üzere yeni düzene uyum sağlayamama, ailevi krizler, ekonomik yetersizlikler, toplumsal ön yargı ve ayrımcı tutumlarla karşılaşma olarak sıralanabilir. Çalışma, kurum bakım sürecinde çocuklara temel yaşam becerilerini öğrenmelerini sağlayacak eğitimlerin verilmesinin yanı sıra kurumdan ayrıldıktan sonra mentörlük sisteminin uygulanıp yaygınlaştırılmasının kurum bakımı sonrasında bu bakım türüyle ilintili karşılaşılabilecek sorunların azaltılmasındaki önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Kurum bakımı, kışla tipi kurum bakımı, kurum bakım süreci, kurum bakım sonrası süreç

ABSTRACT

The prevalence of the phenomenon of families at risk around the world increases the number of children who have to benefit from protection and care services. Institutional care, which provide care and protection for children deprived of a healthy family environment, may confront children staying here with some problems. The aim of study is to examine problems faced by those who spend most of their childhood in institutional care during and after institutional care process. It is very important to reveal the problems in question in terms of providing appropriate and effective services both in institutional care and in the aftermath for children who need protection and care. In the study designed with qualitative research method and 15 people reached by accidental snowball sampling technique constituted sample of the study. Institutional care, which provides a safe roof for children in cases of family crises, can also be a source of emotional deprivation, social exclusion, anxiety for the future and different types of violence while staying here. Problems experienced after institutional care can be listed as inability to adapt to the new order, especially in the field of employment, family crises, economic inadequacies, social prejudices and encountering discriminatory attitudes. The study reveals the importance of applying and disseminating the mentoring system after leaving the institution in reducing the problems that will be faced after institutional care, as well as providing trainings that will enable children to learn basic life skills during the institutional care process

Keywords: Institutional care, barracks type institutional care, institutional care process, post-institutional care process

GİRİŞ

Aile, geçtiğimiz yüzyılın sonlarından itibaren oldukça belirgin dönüşümler göstermektedir. Modern dönemle birlikte toplumsal yapıda meydana gelen değişmelere paralel olarak ortaya çıkan tek ebeveynli aile, yeni geniş aile ve birlikte yaşama gibi yeni aile görünüşleri, aynı zamanda aile içi krizlere işaret etmektedir. Boşanma, genç gebelik, ebeveyn ölümü veya tutukluluk hali, alkol ve madde bağımlılığı, fiziksel ve ruhsal bozukluklar, yoksulluk, sık eş değiştirme, çocuk ihmal ve istismarı gibi ailevi krizlerin görünür olduğu ve bu bakımdan “risk altındaki aileler” olgusuna işaret eden aile modelleri dünya çapında yaygınlaşmaktadır (Richards ve Harris, 2001: 68; Wang ve Marcotte, 2007: 1; Kemp, 2007: 858; Williams, 2011: 959; Villar vd., 2010: 282). Risk altındaki aile olgusu aynı zamanda ebeveynlerin ebeveynlik rollerini yerine getirememeleri durumunu ifade etmekte ve bu yönüyle bu ailelerdeki çocukların bakım ve korunma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı biyolojik ebeveyni ile yaşama şansı bulamayan, istismara maruz kalan, sağlık ve sosyal gelişimini etkileyecek düzeyde ihmal edilen, başka bir ifadeyle anılan bu ve benzeri nedenlerle korumaya ihtiyacı bulunan çocukların dünya çapında sayısı artmakta ve söz konusu çocuklar koruma altına alınmaktadır (Calheiros vd., 2015: 159; Dozier vd., 2012: 2; Worrall, 2009: 260-261).

Çocuk refahı sisteminde koruma altına alınan çocuklara yönelik sunulan hizmetler temel olarak kurum bakımına alma, evlat edindirme ve koruyucu aile gibi modeller çerçevesinde uygulanmaktadır (Yolcuoğlu, 2009: 50-51; Tekin, 2020: 284). Çocuğun sağlıklı gelişiminin sıcak bir aile ortamında mümkün olabileceğine ilişkin ortak bakış açısından hareketle, Türkiye’de korunma ve bakım ihtiyacı olan çocukların öncelikli olarak biyolojik ebeveynleri yanında bakımlarının sağlanması yönünde desteklenmeleri, bunun mümkün olmadığı durumlarda koruyucu aile veya evlat edindirme hizmetlerinden yararlandırılması amaçlanmaktadır. Bu olanaklardan faydalanamayan çocuk/gençler için kurum bakım hizmeti tercih edilmektedir. Korunma ve bakım ihtiyacı olan çocukların tespiti, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetlerin yürütüldüğü kurum bakımı, çok sayıda çocuğun bir çatı altında toplu şekilde bakıldığı yatılı bakım modelidir (Şenocak, 2006: 180). Çocuk koruma yöntemleri içerisinde en son çare olarak kabul edilen kurum bakımı; risk altındaki çocuk/gençleri korumak, onların güvenlik, refah ve gelişimlerini sağlamak amacıyla uygulanan en eski ve yaygın yatılı bakım hizmetidir (Trout vd., 2008: 360; Yolcuoğlu, 2009: 50; Gökçearslan Çiftçi, 2009: 63). Korunma ihtiyacı olan çocuklar, İlk Derece Mahkemesi (Aile, Çocuk, Asliye Ceza ve Asliye Hukuk Mahkemeleri) tarafından hakkında bakım tedbir kararının verilmesinden sonra yaşadıkları yerden alınarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı yatılı sosyal hizmet kuruluşlarına yerleştirilmeleri yapılmaktadır (Çocuk Koruma Kanunu 5/1-c).

2000’li yıllara kadar yaygın bir kurum bakım modeli olan kışla tipi kurumlar; çok sayıda çocuğun büyük binalarda ve kalabalık koşullarda bir arada yaşadığı, az sayıda personelin çalıştığı, otoriter ve merkeziyetçi yönetim tarzı ile yönetilen kurumlardır (Yazıcı, 2014: 252). Çocuk yuvaları 0-12 yaş arasındaki çocukların, yetiştirme yurtları 13-18 yaş arasındaki ergenlerin korunma ve bakımlarının

sağlandığı yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak hizmet vermişlerdir. Kışla tipi kurumlar başta çocukları toplumdan ve (var olduğu takdirde) ailelerinden soyutlamak üzere yol açtığı pek çok sorun nedeniyle (Erol, 2004: 134; Şenocak, 2006:189-190) 2008 yılından itibaren terk edilmiş ve ev tipi bakım modeline geçilmiştir. Günümüzde bu model kapsamında koruma altına alınan 0-6 yaş arası çocuklar ilk olarak Çocuk Evleri Sitesi'ne yerleştirilmektedir. Bulunduğu şehre göre değişmekle birlikte yaygın olarak 10 kız ve 10 erkeğin bir arada kaldığı Çocuk Evleri Sitesi'nde öncelikli olarak çocukların koruyucu aile ve evlat edindirme modellerinden yararlandırılmalarının sağlanması hedeflenmektedir. Bu olanaklardan faydalanamayan 6-18 yaş arası çocuklar ev tipi model olan Çocuk Evleri'ne gönderilmektedir. İl merkezlerinde, okul ve hastanelere yakın apartman ya da müstakil dairelerde en az 5 en fazla 8 çocuğun bir arada yaşadığı Çocuk Evleri'nde kardeş olanlar dışındakilerde cinsiyet ve yaş unsuru göz önüne alınmakta, aynı cinsiyette ve en fazla 3 yaş farkı olanlar bir arada yaşamaktadırlar (<https://aile.gov.tr/> Erişim tarihi:10.02.2021).

Kurumlar, korunmaya muhtaç çocukları kendilerine zarar veren ortamlardan uzaklaştırmanın ötesinde sağladıkları koruma, bakım, rehabilitasyon, yetiştirme ve eğitim hizmetleri aracılığıyla sosyal hayata hazırlayarak aile krizlerini deneyimleyen çocuk/gençlerin toplumsal bütünleşmelerinin önemli bir aracı olmaktadır (Demirbilek, 2000: 140-141). Ne var ki çocuğun toplumsal hayata sorunsuz katılımının sağlanmasını hedefleyen kurum bakımı, birtakım sorunları da içinde barındırmaktadır (Ummanel, 2019: 216-217). Kurum bakımına alınan çocuk/gençler yaşamlarına dezavantajlı bireyler olarak başlamaktadırlar (Gaskell, 2010: 137). Bir çocuğun gelişimi ve doğru davranış kalıpları geliştirmesi, çoğunlukla ebeveynler gibi diğer önemli insanlarla kurdukları etkileşimlere bağlıdır (Bronfenbrenner, 1979: 844). Erken çocukluk döneminde aile üyeleriyle kurulan kaliteli bağ, çocuğun gelecekte kuracağı ilişkiler için bir kalıp oluşturabilmektedir (Gaskell, 2010: 137). Demirbilek (2000: 139), kurum bakımında kalmış çocukların yaşadıkları en önemli sorunun anne-baba modelinden yoksunluk olduğunu belirtmektedir. Bir taraftan travmatik aile öyküleri diğer taraftan bakımın kan bağı olmayan kişiler tarafından sunulması ve yetersiz bakım gibi faktörler çocukların fiziksel gelişimlerine zarar verebilmekte (Hermenau vd., 2015: 6-7) düşük benlik saygısı, öfke, hayal kırıklığı ve duygusal inkâr gibi psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir (Erango ve Goshu, 2015: 93; Vojak, 2009: 942). Yapılan çalışmalarda kurum bakımının çocuk/gençlerde fiziksel ve ruh sağlığı sorunlarına, sosyal işlev bozukluklarına, psiko-sosyal uyumsuzluklara neden olduğu bildirilmektedir (Garrido vd., 2016: 440; Courtney ve Dworsky, 2006: 216; Saçan vd., 2014: 10; Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015: 25). Bunların yanı sıra, kurum bakımında kalan çocukların önemli davranışsal, ruhsal ve akademik riskler gösterdiği bildirilmiştir (Trout vd., 2008: 367-370).

Kurum bakımında kalan çocuklar/gençler için bu bakım türünün toplumsal etiketlemeye kaynaklık etmesi, tek başına kurum bakımından sonraki yaşam mücadelelerini zorlaştıran bir unsur oluşturmaktadır. Toplumda sosyal olarak en dışlanmış gruptan biri olarak kabul edilen kurum bakım geçmişine sahip kişiler "sorunlu, anormal, kötü, ya da hasarlı" olduklarına ilişkin toplumun ön

yargılı tutum ve davranışlarına maruz kalmaktadırlar (İbrahim ve Howe, 2011: 2471). Etiketlemeyle ilintili sosyal dışlanma kişilerin üzüntü, yalnızlık, terk edilmişlik duyguları yaşamalarına (Calheiros vd., 2015: 160) yol açabildiği gibi, toplumun normal kabul ettiği davranış kalıplarına uyum göstermelerini de engelleyebilmekte, toplumla aidiyet kuramamalarına ve norm dışı davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir (Twenge ve Baumeister, 2005: 28). Etiketlenip dışlanma kurum bakımı sonrasında toplumsal yaşama uyum zorlukları, işe girme ve devam ettirme, sosyal ve duygusal ilişki geliştirme gibi birçok alanda sorun yaratabilmektedir (Yanardağ, 2019: 73-74).

Kurum bakımı hizmetlerinden yararlanan çocuk/gençlere ilişkin yürütülen çalışmalar, söz konusu çocuk/gençlerin "kurum çatısı altındaki sorunlarına" odaklanırken (Öcal ve Kemerkeya, 2011; Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015; Yüksel ve Öncü, 2016; Yıldız ve Kılıç, 2018), kurum bakımı sonrasında yaşanan sorunların ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalar sınırlılık göstermektedir. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışmanın amacı, çocukluk yaşantılarının büyük bir kısmını yetiştirme yurdu, çocuk yuvası gibi kışla tipi kurum bakımında geçiren kişilerin kurum yaşam sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunları incelemektir. Çalışmanın kapsamı, bireylerin çocukluk dönemlerinde kurumda yaşadıkları sorunlar ve kurumdan ayrılık sonrasında mücadele etmek zorunda kaldıkları problemler gibi temel konuları içermektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Çalışma, yaşananları olduğu gibi anlayıp gerçekliği olduğu şekliyle tanımlamaya olanak veren nitel yöntemle tasarlanmıştır. Çalışmada bireylerin kendi yaşam deneyimlerine, bu deneyimlere ilişkin betimlemelerine odaklanan olgubilim modelinden yararlanılarak kurum bakımının yol açtığı sorunların kışla tipi kurumlar olan çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında kalmış katılımcıların kendi görüş ve deneyimlerinden yola çıkılarak anlaşılması amaçlanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Referans zincirlerinin başlatılması yoluyla ulaşılabilen kurum bakım deneyimine sahip bireylere, araştırmanın amacı ve önemi anlatılmış, çalışmaya katılmayı kabul edenlerle Mayıs-Haziran 2020 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşme öncesinde görüşmeleri kaydedebilmek için katılımcılardan izin istenmiş, tüm görüşmeler ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilerek daha sonra deşifre edilmiştir. Görüşmeler 25 dakika ile 80 dakika aralığında sürmüştür.

Çalışma Grubu

Çalışmada, kurum bakımında kalmış kişilere ulaşmakta yaşanan zorluğun ortadan kaldırılabilmesine ve zengin bilgi kaynağı olabilecek bireylere ulaşılabilmesine olanak tanıyan rastlantısal kartopu yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan ve çalışmaya katılmaya gönüllülük gösteren en az 10 yıl kışla tipi kurum bakımı deneyimine sahip 15 yetişkin birey çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada literatür taraması ile geliştirilerek hazırlanan, soruların yeniden düzenlenmesi, eklemeler ve çıkarmalar yapılmasına imkân tanıyan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme rehber formu katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgileri, kurum bakımına yerleştirilmelerine neden olan koşulları, kurum bakımında geçirdikleri süreyi, kurum bakımına ilişkin olumlu-olumsuz deneyimlerini ve ayrılık sürecine ilişkin değerlendirmelerini içeren soruları kapsamıştır.

Verilerin Analizi

Derinlemesine görüşmelere ait ses kayıtlarının kelime işlem programına aktarılıp veri dosyası haline getirilmesinin ardından her bir katılımcıya ait veri dosyaları, numaralandırılmıştır. Veri seti baştan sona tekrar okunarak katılımcıların değerlendirmelerinde kullandıkları ifadelerin kavramsallaştırılmasına çalışılarak kodlama işlemi için çizelge hazırlanmıştır. Literatürden yararlanılarak oluşturulan genel kodların yanı sıra ortaya çıkan kodlar analiz sürecine dahil edilmiştir. Verilerin kodlanması aşamasını verileri genel olarak açıklama gücüne sahip ve kodları kategorileştiren temaların ve alt temaların oluşturulması aşaması takip etmiştir. Kodların bir araya getirilerek incelenip aralarındaki ortak yönlerin ortaya çıkarılmasıyla temalar ortaya konulmuştur. Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için oluşturulan kategoriler, tema ve alt temalar, araştırmacılar tarafından veri seti tekrar tekrar okunarak gözden geçirilmiş, üzerinde fikir birliği sağlanarak kodlama listesi oluşturulmuş ve çalışmanın bulgular kısmında verilerek tartışılacak ana başlıklar oluşturulmuştur.

BULGULAR

Oluşturulan kategori, tema ve alt temalar çerçevesinde katılımcıların görüşleri gruplandırılarak sunulmuştur. Katılımcıların bireysel yaşantılarının, deneyimlerinin, görüş ve değerlendirmelerinin açık bir şekilde ve belirli bir kavramsal düzen içinde sunulmasına özen gösterilmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntı yapılmakla birlikte, katılımcı sayısı ve veri setinin genişliği nedeniyle, ancak seçilen ifadeler yer verilebilmiştir.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Uzun süreli kurum bakım geçmişine sahip katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim durumu ve kurum bakımını gerektiren aile düzenlemelerini içeren tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Aile düzenlemesi	Kurumda geçirilen süre
G1	Kadın	41	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	10 yıl
G2	Kadın	23	Lise	Boşanma/tek ebeveynlik	8 yıl
G3	Erkek	28	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	8 yıl
G4	Kadın	28	Ön lisans	Boşanma/tek ebeveynlik	10 yıl
G5	Erkek	25	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	11 yıl
G6	Erkek	25	Lise	Boşama/Engelli tek ebeveynlik	18 yıl
G7	Erkek	22	Ortaokul	Ebeveyn yokluğu	10 yıl
G8	Erkek	25	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	15 yıl
G9	Kadın	27	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	9 yıl
G10	Erkek	25	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	8 yıl
G11	Erkek	30	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	15 yıl
G12	Erkek	21	Ortaokul	Vefat/ Engelli tek ebeveynlik	11 yıl
G13	Kadın	22	Lise	Vefat/Engelli tek ebeveynlik	6 yıl
G14	Kadın	27	Ön lisans	Boşanma/tek ebeveynlik	6 yıl
G15	Erkek	29	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	11 yıl

Kurum Bakımı Süreçleri**Kurum Bakımının Avantajları****Büyük bir nimet olarak kurum bakımı**

Aile içi krizlerin yaşandığı evleri ile kıyaslandığında kurum bakımı, çocuk ve gençler için daha güvenli bir ortam sağlayabilmektedir. Nitekim katılımcılar, kurum bakımında kalmış olmayı büyük bir nimet olarak değerlendirmişlerdir. Üstelik bu görüş, bakım sürecinde yaşadıkları sorunlar ve kırgınlıklarını ifade eden katılımcılar tarafından da paylaşılmaktadır. Kurum bakımından çıktıktan sonra babası ve üvey anne-kardeşinin yanında yaşadığını, babasından gördüğü baskı ve şiddetten kurtulmak için tekrar kurum bakımına başvurduğunu belirten bir katılımcının “baba beni ait olduğum yere, yurda geri götür” ifadesi, kurum bakımının ailevi krizleri yaşayan çocuklar için güvenli bir yaşam alanı sunduğunu çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. “...aile sevgisi görmeyen çocukları güzel bir aile kurup kendi çocuklarına aile sevgisi verebilmeleri için topluma kazandırmayı amaçlayan bir devlet projesi zaten bu...”(G8), “...annem beni 12 yaşında yurttan aldığımda evde üvey baba vardı ben alışamadım, yurda kaçtım ama yurt kabul etmeyince geri dönmek zorunda kaldım aileme...”(G1), “...beni oraya verenden Allah razı olsun, vermeseydi belki kötü bir şey olacaktı...”(G11), “...sokakta kalmadık, başımıza kötü bir şey gelmedi; devlet bize sahip çıktı. Organ mafyası var, kötü insanlar var başımıza bin bir türlü şey gelebilirdi...”(G9), “...bakabilecek kimsemiz yoktu, evimiz olmadığı için sokakta kalmayalım diye devlet Allah razı olsun bizi yurda yerleştirdi, mağdur durumda kalmadık...”(G7) benzeri ifadelerden de yansıdığı gibi, katılımcılar kendilerine sunulan hizmetler sayesinde aile krizlerinden “korunma altında olmayan çocuklara” nazaran daha güçlü ve daha az hasarla çıkabildiklerini düşünmektedirler. Bu değerlendirmenin yatılı sosyal hizmet kurum alternatifini çok daha zorlu koşullarda yaşam mücadelesi vermekle ilişkilendiren bakış açısından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Söz konusu katılımcılar, ebeveynlerinin ebeveynlik rollerini yerine getir(e)medikleri durumda devletin kurum bakımı yoluyla kendilerine sahip çıkarak koruduğunu,

kendilerine bir gelecek fırsatı sunduğunu düşünmektedir. Bu bakımdan katılımcılar için kurum bakımının yarattığı tüm zorluklara rağmen; aile krizlerinin yaşandığı evlerde yaşamaya kıyasla çok daha güvenli bir ortam sunduğu ve burada yetişmenin “bakım, koruma, güvenlik ve gelecek imkânı” tanıyan büyük bir şans olarak değerlendirildiği anlaşılmıştır.

Başka türden bir aile ortamı

Aile krizlerini deneyimleyen katılımcılar için kurumu bakımı, özlem duyulan sıcak aile ortamını sunan bir araç olarak değerlendirilmiştir. “...kendi evlatları gibi baktılar, her konuda çok destek çıktılar, aile gibi oldular her zaman bize, ben yurttan büyüdüm diyemiyorum, bir aileden geldiğimi söylüyorum...”(G2), “...kardeşim gibi sevdiğim üç tane arkadaşım var. Onlarla sürekli konuşuyorum, dertleşiyorum, alışverişte bulunuyorum, ben onlara yardımcı olurum onlar bana...”(G10), “...biz büyük bir aileyiz, tabii çekirdek bir aile güzel olurdu ama belki çekirdek aile olsaydı böyle güzel bir tecrübe sahibi olmayacaktım...”(G6) benzeri ifadelerden de yansıdığı üzere, katılımcıların kurumda çalışan personelle ve özellikle yaşlılarıyla kurdukları bağlar sayesinde, kurumda kaldıkları süreçte olduğu kadar kurum sonrası hayatlarında da güvende hissedebildikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar, kurum bakımında kalan diğer çocuk/gençlerle geliştirdikleri yakın ilişkileri, kardeşlik ilişkisi olarak tanımlayarak kurum sonrasında da sürdürme eğilimi sergilemektedirler.

“...iş yerlerinde yurttan atanmaların bilgisinin gizli tutulmasını rica ediyorum, benden sonraki kardeşlerim bu dışlanmayı hissetmesinler...”(G8)

“...en büyük eksiklik tabii ki aile. Bir insanın en mutlu olabileceği yer ailesidir ama ben bunu hiç aramadım çünkü benim şu an çok daha büyük bir ailem var...”(G6)

Kurum bakımında geliştirilen ilişkiler dikkate alındığında en çarpıcı olan katılımcıların yalnızca yakın, samimi ilişkiler kurdukları bireyleri değil, kurum bakımına ilişkin ortak bir geçmişi paylaştıkları tüm bireyleri büyük bir ailenin üyeleri olarak değerlendirmeleri ve onlara karşı sorumluluk hissetmeleridir. Kurum bakımında kalmış bireyler kurum bakımı sonrasında destek grupları oluşturarak birbirleriyle yardımlaşmaktadırlar. Yardımlaşma daha çok kalacak yer bulma, maddi destek sağlama, hakları ve istihdam edilme süreçleri konusunda bilgilendirme biçiminde görünür olmaktadır. Nihayetinde kurum bakımının aile içi krizler neticesinde buraya gönderilen çocuklar için düzenli ve görece güvenli bir ortam yarattığı ve kendilerine bakım sürecinde olduğu kadar bakım sonrasında da destek sağlayabilecek arkadaşlık ilişkileri için fırsat sunduğu ifade edilebilir.

Kurum Bakımının Dezavantajları

Aile özlemi ya da karşılanamayan aile aidiyet hissi

Risk altındaki çocuk/gençler için güvenli bir ortam oluşturup, onların refah ve gelişimlerine katkıda bulunan kurum bakımı, burada kalmakta olan çocuk/gençler için çok fazla soruna da kaynaklık etmektedir. Katılımcılar için kurum bakımında kalmanın yarattığı en büyük sorunlardan biri, aile yoksunluğu ve özlemi içinde büyümelerine sebep olmasıdır. Kurum bakımının kendi iç dinamikleri

de burada kalan çocukların sadece kendi ebeveynlerince sağlanabilecek duygusal ve sosyal ihtiyaçlarının karşılıksız kalmasında etkili olmaktadır. Aynı anda çok fazla çocuğa az sayıda personel tarafından bakım hizmetinin sunulması, personelin her çocuğa yeteri kadar ilgi ve şefkat göster(e)memesi çocukların kendilerine bakan bu kişilerle sağlıklı bağlar kurmalarının önüne geçmektedir.

“...16 yıl kadar yurtlarda kaldım yani devletin imkânlarından bayağı yararlandım ama o güzel duygudan, anne-baba şefkatinden mahrum kaldım, bunları geri çeviremiyorsunuz. Birinin kanatlarının altında olmamanın ezikliğini yaşıyorsun, çocuk olamıyorsun...”(G11)

“...hiç ilgilenme yoktu; ben liseye gidiyordum mesela, okula tek başıma gidip geliyordum, gittin mi geldin mi takip etme yoktu...”(G3)

Hissedilen aile yoksunluğunun bakım sürecinde deneyimledikleri en temel zorlulardan biri olduğunu ifade eden katılımcılardan bir kısmı (G1, G2, G6, G8, G9, G11) bunun kendi aile üyeleri ile kuramadıkları ilişkilerden kaynaklandığını belirtirken, aile özlemi içinde olan bazı katılımcılar (G3, G4, G6, G12, G13, G14) ise buradaki personelle ihtiyaç duydukları yakınlığı kuramamalarının bir aidiyet duygusu kazanmalarını engellediğini vurgulamıştır.

Katılımcılardan bir kısmı (G1, G9, G11, G12, G15) kurum çatısı altında, sıcak bir aile ortamından uzakta kalmaları sebebiyle ebeveynlik rollerini yerine getiremeyen ebeveynlerini suçlama eğilimi sergilemişlerdir. Ailevi krizleri yönetebilmek için çocuklarını kurum bakımına gönderen ebeveynlerinin bu kararını bir çözüm stratejisinden ziyade ebeveynleri tarafından terk edilme olarak değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Kurum bakımına yerleştirilmek katılımcıların terk edildiklerini, aileleri tarafından bırakıldıklarını hissetmelerine sebep olmuş ve bu durum, kurum bakımına yönelik ilk olumsuz çocukluk deneyimlerini oluşturmuştur. Katılımcıların yaşadıkları bir kenara bırakılmışlık hissi, aile üyelerine ilişkin sitemleri ve sıcak bir aile ortamına kavuşma beklentisi anlatılara şu şekilde yansımıştır;

“...ilk zamanlar çok zorlandık; günlerce, yıllarca birileri gelsin, alsınlar diye bekledik ama gelen giden olmadı...”(G9)

“...annem o zaman duldu, babamdan maaş kalıyordu ama yine de bakamadı bize. İnsan bir şekilde çevirir o parayı, maaş kalmış sonuçta...”(G12)

Katılımcıların büyük bir kısmının (G3, G5, G6, G8, G9, G10, G11, G12, G13, G14) kendileriyle birlikte kardeşleri de kurum bakımına yerleştirilmiştir. Kurumlara yerleştirildikleri süreçte 0-12 yaşları arasında olan katılımcılar (5 kişi) cinsiyet ayrımı olmaksızın kardeşleriyle aynı çocuk yuvasında kalabilmiştir. Ancak, hem bu katılımcılar 12 yaşlarını doldurduktan sonra hem de 12 yaşından sonra kurum bakımına gönderilen çocuklar, cinsiyet farkı gözetilerek yetiştirme yurtlarına yerleştirildikleri için katılımcıların çoğunluğu (9 kişi), kardeşlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Üstelik birçok ilde kız ve erkek yetiştirme yurdunun bulunmaması nedeniyle kardeşler en iyi ihtimalle farklı ilçelerdeki kurumlara ya da daha yaygın olarak farklı illerdeki kurumlara yerleştirilmişler, uzun yıllar birbirlerini

ancak sınırlı sayıda görme imkânı bulmuşlardır. Bu bakımdan katılımcılar için kurum bakımı onları biyolojik ailelerinden, kardeşlerinden ve çoğu durumda kendi yaşadıkları şehirlerden uzaklaştıran bir deneyim olmuş ve bu deneyim ilk dışlanma tecrübesi, terk edilmişlik duygusu ile ilişkilendirilmiştir. Türkiye’de 2008 yılına kadar koruma altına alınan 0-12 yaş arası çocukların yerleştirilmeleri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvaları Yönetmeliği gereğince çocuk yuvalarına, 13-18 yaş arası çocukların ise Yetiştirme Yurtlarının Kuruluş ve İşleyişine İlişkin Yönetmelik çerçevesinde yetiştirme yurtlarına yapılmıştır. Çalışmamızdaki katılımcıları kardeşlerinden ayırmak zorunda bırakan süreç mevcut yasalar çerçevesinde gelişen bir durumdur (<https://www.aile.gov.tr/> Erişim tarihi: 10.11.2021).

Kurum personeli ve kurumda kalan diğer çocuklarla ilişkiler

Kurum bakımında kalan çocuklara yönelik şiddet, katılımcıların tümü tarafından belirtilen bir diğer sorundur. Katılımcıların hemen hepsinin şiddete ilişkin yöneltile sorulara öncelikle “sorumlulardan mı yoksa büyük çocuklardan mı?” diye karşılık vermiş olması, şiddetin yaygınlığını anlayabilmek açısından oldukça dikkat çekicidir. Ancak her yaşta ve tüm kurumlarda yaygın olarak görünür olmakla birlikte şiddetin öznesi ve niteliğinin, hatta amacının kurumlar arasında (çocuk yuvaları/yetiştirme yurtları) çeşitlilik gösterdiği anlaşılmıştır.

“...bizde bilgilendirme yoktu. Üniversite okursam maddi desteğin sıkıntı olmayacağını veya okumasam bile memur olabileceğimi sonradan öğrendim...”(G13)

“...öğretmenleri beğenmiyorum kurumdaki, ilgili değıllerdi çok...”(G2)

“...yuva, aile gibiydi; yuvadakiler bu işi para için değil gönüllülük esasına göre yapıyorlardı da yurttakiler için mesai gibiydi sanki...”(G3)

“...memur olacağımı bilmiyordum. Ailemin bana hayrı yoktu, ne yapacaksın yurttan çıkacaksın diye düşünüyordum. Geceleri kalkıp düşünüyordum, uyuyamıyordum; bizi o psikolojik şeye maruz bıraktılar...”(G6)

Kurum bakımında karşılaşılan şiddetin; personel tarafından uygulanan ve daha çok çocukların istek/ihitiyaçlarının görmezden gelinmesi, ihmal edilmeleri, yeterli ilgiyi görmemeleri ve önemsenmemeleri biçiminde görünür olan duygusal boyutuyla karşılık bulduğu belirlenmiştir. Katılımcıların kurum sonrası süreçlerine ilişkin kurum yetkililerinden bilgi alamadıkları, geleceğine hazırlanma sürecinde personel desteği göremedikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar kurum bakım süresince buralardan ayrıldıktan sonra kendilerini bekleyen yeni hayatın düzeni ve kuralları, sosyal hakları ve özellikle kamu kurumunda memur olarak istihdam edilebilme haklarına dair bilgilendirmelerin personelce verilmemiş olduğunun altını çizmişlerdir. İhmal kapsamında değerlendirilebilecek olan bu bilgilendirme eksikliği, katılımcılar için özellikle kurumdan ayrılık zamanları yaklaştığında büyük bir kaygı ve endişe kaynağı olmuştur.

Katılımcıların hepsi yuvalardaki personelin, özellikle de “anne” olarak çalıştırılan personel ve öğretmenlerin çocuklar konusunda daha özverili olduklarını vurgulamakla birlikte çoğu katılımcı, söz konusu personelin fiziksel şiddete başvurma eğilimlerinin de daha yüksek olduğuna dikkat çekmiştir. Çocukların fiziksel olarak savunmasız oldukları küçük yaşlarında kaldıkları çocuk yuvalarındaki personel şiddeti, daha çok kuralların aksatıldığı durumlarda disipline etme yöntemi olarak ortaya çıkmıştır.

“...o anne vasıflı kişinin şiddetine maruz kaldığım oldu, copla dayak yedim, belimde hala izi duruyor...”(G14)

“...analarla anılarım çok oldu; sigara basma, dayak...”(G11)

Belirtilmelidir ki bu şiddet biçimi, kurumsal bakımın bir özelliği olarak ortaya çıkmamakta, burada çalıştırılan personelin inisiyatifinde görünür olmaktadır. Katılımcıların bir kısmının personelce uygulanan fiziksel şiddetin olmadığını vurgularken diğerlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak şiddetin varlığını belirtmeleri, bu şiddet modelinin kurumda görevli kişilerin kendilerinin başvurduğu bir disiplin yöntemi olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocukların 13 yaş sonrasında yerleştirildikleri kurumlarda şiddete ilişkin en belirgin farklılık, şiddetin öznesinin değişmesi olmuştur. Çocuk yuvalarında personelden çocuklara yönelik görünür olan şiddetin yetiştirme yurtlarında çoğunlukla büyük çocuktan küçük çocuğa doğru görüldüğü ve çocuklar arasında oldukça yaygın olduğu anlaşılmıştır. Bu türden şiddet, aralarında ciddi yaş farkları bulunan çocuklara bakım hizmeti sunan kurumsal düzenlemeden kaynaklanıyor görünmektedir. Şiddet/zorbalığın dayak, tokatlama, arkadaşlarının yanında çocuğu küçük düşürme, ellerinden paralarını alma, kendi işlerini küçüklere yaptırma biçiminde ortaya çıktığı gibi çocukların istismarı biçiminde de yaşanabildiği anlaşılmıştır. Bu şiddet türünün büyük çocukların kurumda kalan çocuklar arasında güç dengesini, yaş hiyerarşisini sağlama ve devam ettirme amacıyla ortaya çıktığı ifade edilebilir. Katılımcıların hemen hepsi az ya da çok, büyük çocuk zorbalığına maruz kalmış olduklarını belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları, büyük çocuktan küçük çocuğa yönelik cinsel istismarın da kurum bakımında var olan bir sorun olduğunu dile getirirken, bu türden bir istismara ilişkin anlatıların hep bir üçüncü kişiye ilişkin olması dikkat çekicidir.

“...darp, şiddet bunlar eksik olmuyordu. Bizimle aynı durumdaki yaşı büyük olan kişiler yapıyordu daha çok...”(G7)

“...grup abileri toplanıyor; karnen zayıf mı gel 5 tokat. Öyle öldüresiye döven yok ama yurttan çıkıp dayak yemedim diyen bir tane çocuğa rastlamadım...”(G12)

“...yurttan kaçan çok kız vardı, bunu kaçış olarak görüyorlardı. Biz de buna engel olmak, küçüklerimize örnek olmak için dövüyorduk...”(G4)

Çocuklar arasındaki şiddet salt zorbalık olarak ortaya çıkmamakta, “ceza” ve “disiplin” yöntemi olarak da uygulanabilmektedir. Bazı katılımcılar, davranışın biçiminden ziyade niyetine odaklanarak bu davranıştaki temel hedefin diğer çocukların iyiliklerini sağlamak olduğuna dikkat çekmiştir. Kurum

bakımında kalan çocukları ve ergenleri “disipline etmek”, “yanlış bir davranıştan döndürmek” veya “korumak” maksadıyla uygulanan ya da göz yumulan bu yöntemin gerçekte çocuklar arası şiddeti pekiştirdiği, arkadaşlık ilişkilerine zarar vererek onları yalnızlaştırdığı, kaygı ve güvensizliklerini artırdığı ifade edilebilir.

Farklı aile düzenlemelerinin de çocukların birbirlerine şiddet/zorbalık uygulamalarında etkili olduğu anlaşılmıştır. Her ne kadar çocuklar benzer aile krizleri nedeniyle söz konusu kurumlara yerleştirilmiş olsalar da gerek aile içi krizlere ilişkin deneyimlerin çocukların benlikleri ve psikolojileri üzerindeki etkisi, gerekse bu krizlere ne kadar süreyle ve ne oranda maruz kaldıkları çocukların kişilik/karakter özelliklerini farklılaştırabilmektedir. Bu bakımdan aynı kurum içindeki çocukların benzer durumlara yönelik tepkileri de çeşitlenebilmekte; çocuklar şiddet, zorbalık ve istismarı sorunlarının çözümünde bir araç olarak kullanabildikleri gibi, bunlara yönelik korku da geliştirebilmektedirler. Nitekim görüşmecilerden bazıları, oldukça farklı eğilimleri olan, farklı karakterlerdeki çocukların aynı ortamda bulunmalarının en azından bir taraf için oldukça baskı yarattığını vurgulamıştır:

“...yurtta her türlü çocuk var, onların içinde olmak kötü bir şey. Benim hala özgüven sıkıntım var, çekingen yanım var, sanki biri bir şey diyecek, bir şey olacak, öyle bir şey yarattılar çocuklukta...”(G13)

“...içime çok kapandım. Kendimi çok değiştirdim aslında, yuvadaki halimle şimdiki halim arasında dağlar var. O zamanlar kendimi savunmak için, kardeşlerimi koruyabilmek için sürekli kavga ediyordum çünkü üstümüze geliyorlardı...”(G9)

Bakım sürecinde mağduru ya da gözlemcisi olunan zorbalık/şiddetin katılımcıların özgüvensiz, çekingen ve ürkek kişilik özellikleri geliştirmelerinde olduğu kadar öfkeli, hırçın ve saldırgan davranışlar ortaya koymalarında da etkili olabildiği anlaşılmıştır. Şiddet/zorbalık katılımcılar için salt güvenlik tehdidi oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda kendi kimliklerine ilişkin endişelerine de kaynaklık etmiştir. Kendi saldırgan davranışlarından duydukları pişmanlığı dile getiren katılımcılar, bakım sürecinde kendilerini koruma aracı olarak geliştirilen bu davranışların mevcut durumda törpülenmeye çalışıldığını belirtmişlerdir.

Kurum Bakımı Sonrası Süreç

Kuralları belirli bir hayatın dışına atılmak

Kurum bakımından ayrılık, katılımcıların hepsi için belirsiz bir geleceğe adım atmak anlamına geldiğinden, ayrılık süreçlerine ilişkin paylaştıkları temel duygu kaygı/endişe olmuştur. Kurum bakımında geçirilen süre, katılımcıların ayrılık süreci kaygıları ile oldukça ilişkilidir ve kurum bakımında geçirilen sürenin uzamasıyla kurumdan ayrılmak, daha kaygılandırıcı bir hal almaktadır. Özellikle çok küçük yaşlarda kuruma yerleştirilen ve burada uzun süreli kalan katılımcılar için kurum bakımı, bildikleri tek yaşam düzenlemesidir. Katılımcıların kurum bakımında kaldıkları sürelerle bakıldığında; en uzun süre 18 yıldır (1 kişi), diğer katılımcılar ise bu kurumlarda en az 6 yıl

kalmışlardır. Kurum bakımında kalınan sürelerin uzunluğu göz önüne alındığında, katılımcıların ayrılık süreçlerine ilişkin yüksek kaygı taşıyor olmaları, kestirilebilir bir sonuçtur.

Belirsiz geleceğe adım atma durumunun katılımcılar için kuralları belirli bir hayatın dışına atılmayı ifade ettiği anlaşılmıştır. Kurum bakımı tanıdık, alışılmış ve bazı durumlarda bilindik tek yaşam düzenlemesi sunmaktayken kurumdan ayrılık, bu bilinen yaşam düzenlemesinin dışında kalmayı ifade etmektedir. Katılımcıların hemen yarısı, kurum bakımından ayrılmalarıyla birlikte yurttaki alışkın oldukları düzenli ortamı geride bırakıp yeni bir hayata atılmanın yarattığı etkiyi “sudan çıkmış balık” benzetmesiyle ifade ederken, bazı katılımcılar durumlarını betimlemek için “cezaevine girip çıkan” insanları örneklendirmişlerdir.

Yeni bir düzene uyum sağlamanın yarattığı zorluk, özellikle istihdam alanında hissedilmiştir. İstihdamda yer almalarıyla birlikte öncesinde hiçbir bilgi sahibi olmadıkları pek çok kural, iş yükü ve beklenti ile bağlantılı bir düzenin parçası haline gelen katılımcılar için istihdamın gerektirdiği beklentilere cevap vermeye çalışmak oldukça zorlayıcı bir deneyim olmuştur. Çoğu katılımcı (G1, G2, G3, G4, G6, G10, G14, G15) bu beklentiye cevap veremeyen arkadaşlarına ilişkin çarpıcı örnekler sunmuştur:

“...bir arkadaşım aptallık yaptı, memuriyetini bıraktı. Hizmetli olarak bir kuruma atanmış pasta satacak, pasta satmam demiş. Şimdi pazarcılık yapıyor. Yurt çocukları özellikle iş bakımından sıkıntılı...”(G10)

“...birinin işine son verdiler işe gelmiyor diye. Niye öyle davranıyorlar; devlet rahata alıştırtıyor, ekmek elden su gölden yetiştiriyor. İş hayatına atıldığı zaman da çocuklar bocalıyor; çünkü eli yatkın değil, iş hayatı nedir bilmiyor...”(G14)

“...çocuk yuvasında büyüüp ekmek elden su gölden olduğu için arkadaşlarımızın çoğu hayatı toz pembe sanıyorlar, bu şekilde her şeyin süreceğine inanıyorlar. Devlet kendi yetiştirdiği insanlara tabii ki öncelik veriyor ama bu devletin size ömür boyu bakacağı anlamına gelmiyor. Yuvada beraber büyüdüğüm bir abim var, iş zor geldiği için istifa etmişti, şimdi dönmek istiyor. Yurttaki insanlar bunu idrak edemiyorlar...”(G6)

Katılımcılar kendileri gibi kurum bakım hikâyesine sahip bazı arkadaşlarının istihdam edildikleri kurumlarda kurallara uymama, kendilerine verilen işleri yapmama ya da iş seçme gibi norm dışı davranışlar sergilediklerine ve işe devam etmekte zorlandıklarına dikkat çekmişlerdir. Yeni yaşam düzenlemesine dair bilgi sahibi olmamak söz konusu bireylerin işe devamda bocalamalarına sebep olabildiği gibi, iş hayatında yaşanan söz konusu sorunun temel olarak yeni düzenlemeye uyum sağlayamamaktan kaynaklandığı anlatılara yansımıştır.

Maddi yetersizlikler eşliğinde yeni bir gelecek inşa etme mücadelesi

Kurum bakımıyla ilintili en büyük sorunun yeni bir gelecek inşa etme mücadelesi olduğu anlaşılmıştır. Kurum bakımı, bir çocuk ya da gencin belirli yaş evresinde edinmiş olması gereken sorumlulukları edinmesini engelleyebilmekte ve bu yönüyle burada kalanları geleceğe hazırlamakta işlevsiz

olabilmektedir. Nitekim barınmak, beslenmek, giyinmek gibi temel gereksinimlerin karşılanması açısından kurum bakımı düzenlemesine dair “ekmek elden su gölden yaşam” görüşünü paylaşan katılımcılar kurum bakımının bu özelliğinin kurum bakımı sonrasında kendi ayakları üzerinde durma süreçlerini zora soktuğunu, temel ihtiyaçlarını kendi kendine karşılamayı öğrenmenin dahi başlı başına zorlayıcı bir mücadele alanı olduğunu ifade etmişlerdir. Kurumların kendi iç dinamikleri nedeniyle ihtilaçlarını kendi başlarına karşılama pratikleri son derece zayıf olan katılımcılar için kurumdan ayrıldıkları andan itibaren devlet, hayatlarını idame ettirebilmelerini sağlamanın bir aracı olmaktan çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle kurum bakımından ayrıldıktan sonra kendilerini “hayatta kalabilmek” için kendi paralarını kazanmak zorunda oldukları bir düzenlemenin içinde bulmuşlardır ki bu durum, katılımcıların hemen hepsi için en temel sıkıntılardan biri olmuştur. Kurum bakımından ayrılmanın ardından “devlet çocuğu” statüsünün sağladığı haklardan mahrum kaldıklarını vurgulayan katılımcıların büyük bir çoğunluğu ayrıca yitirilen sosyal çevrenin geçim mücadelelerini nasıl zorlaştırdığına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Katılımcılar bakım sonrasında ortak bir geçmişi taşıdıkları, kendilerini, ailelerini, duygu ve hislerini en doğal haliyle bilen “kardeşleriyle” iletişimlerini koparmamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ancak kurum bakım hizmetinin kendi iç dinamikleri nedeniyle (yetiştirme yurtlarının aile evinden farklı şehirlerde olması gibi) kardeşleri ile iletişimlerini sürdürmeyen katılımcılar (G4, G5, G7, G9, G10, G14, G15) bu durumu büyük bir yoklukla ilişkilendirerek geçim mücadelelerinde onların maddi/manevi desteğinden uzakta kaldıklarına dikkat çekmişlerdir. Diğer yandan bu süreçte yoksulluk, tek ebeveynlik, üvey aile düzenlemesi gibi gerekçelerle ailelerinin yanına dönemeyen ya da dönseler dahi ihtiyaç duydukları ekonomik desteği bulamayan katılımcılar için (G1, G6, G7, G12, G14, G15) geçim mücadelesinin çok daha zorlu olduğu anlatılara yansımıştır.

“...annemin gidebilecek yeri yoktu, dayımlarda kalırdı ve ben de yük olamazdım. Bir ev tuttuk sobalı, bomboştu ev. Yetiştirme yurdundan ayrıldım kimse dönüp yardımcı olalım demedi. Para da biriktirmemiş olsam hiçbir şaysız sokakta kalacağım. Devlet sana sahip çıkıyor ama çıktığında kimse olmuyor yanında...”(G2)

“...devletimiz bir şeyleri düşünüyor, sizi işe yerleştiriyor bu açıdan güzel ama atandığında bekleme sürecinde bir maddi destek yapılmalı, o bekleme süresi çok zor. Bir sene hem fabrikada hem bir restoranda çalışıyordum, sırf geçinebileyim diye...”(G12)

Kurum bakımı sonrasında yitirilen arkadaşlıklar ve sürdürülemeyen ya da yepyeni koşullarda sürdürülmeye çalışılan aile ilişkileri, tüm katılımcıların geçim mücadelelerini zorlaştıran unsurlardır. Bununla birlikte katılımcılar için temel zorluğun devlet korumasından mahrumiyet olduğu anlaşılmıştır. Nitekim katılımcılar kurum bakım sonrası süreci “ortada bırakılmış” oldukları bir dönem olarak tanımlarken, aile ya da arkadaşlarından önce devletin desteğine ilişkin beklentilerini dile getirmişlerdir.

Kendilerine olduğu kadar kardeşlerine de yeni bir gelecek inşa etme kaygısı, bazı katılımcıların kurum bakım sonrası yaşadıkları ekonomik sorunları derinleştiren bir başka dinamiktir. İhtiyaç duydukları ebeveyn desteğinden yararlanamayacağına bilincinde olan ve mevcut durumda hala kurum bakımında kalan küçük kardeşleri için bu desteği sağlamak isteyen söz konusu katılımcılar (G3, G13, G14) kendilerini kardeşleri için de yeni bir hayat kurma baskısı altına sokmuşlardır. Bu baskının katılımcıların eğitimlerini devam ettirememelerine ve memuriyet hakkını beklemeksizin kurum bakımından ayrılır ayrılmaz bir işte çalışmaya başlamalarına neden olduğu anlaşılmıştır. Ne var ki, düşük eğitim seviyeleriyle bağlantılı olarak düşük ücretli işlerde ve geçici çalışmak durumunda kaldıkları için elde ettikleri gelirin geçimleri için yeterli olmadığı, bu bakımdan eş zamanlı olarak birkaç işte çalışmak durumunda kaldıkları anlaşılmıştır.

“...hayatın gerçekleri ile tamamen yüzleşiyorsunuz; kardeşleriniz var onların sorumluluklarını doğal olarak üstleniyorsunuz çünkü baba-anne ayrı. Bir yandan okul, bir yandan ev sorumluluğu...”(G14)

Katılımcıların büyük bir kısmı, kendileri tecrübe etmemiş olsalar dahi kurum geçmişine sahip arkadaşlarının karşı karşıya kaldıkları maddi sıkıntılara ilişkin çarpıcı örnekler sunmuşlardır. “...ben en azından şanslıydım benim annem var ama başkalarının annesi de yok babası da...”(G10), “...aile faktörü var mı? Kızlarda nereye gideceğim, güvende miyim? Birkaç kız arkadaşım açıkçası mantık evliliği yapıp kendine yuva kurmaya çalıştı...”(G4), “...kurumdan çıkarken kimsenin olmaması çok kötü, çok arkadaşlarım var ailesi olmayan. Erkek çocuğu hadi neyse çalışırlar her yerde de kimsesiz kız çocukları var, onlar ne yapıyor...”(G2) benzeri ifadelerde yansıdığı üzere katılımcılar özellikle kurum bakım sonrasında destek kaynağı bulunmayan arkadaşlarının maddi zorluklarla mücadele etmek için farklı çözüm yolları arayışına girmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Anlatılardan maddi zorluklarla mücadelenin cinsiyet bağlamında farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Kendilerine yeni bir gelecek inşa etme kaygıları erkek çocuklarını güvencesiz çeşitli işlerde çalışmaya yönelirken; kız çocukları ise daha çok geleceklerini garantilemenin bir yolu olarak değerlendirdikleri evlilik yolunu seçmekte ve erken yaşta aile kurmaktadırlar. Bu bağlamda aile desteğinden yararlanamayan katılımcıların belirsiz geleceklerinden duydukları kaygının zaman zaman dezavantajlı konumlarını pekiştiren adımlar atmalarına sebep olduğu belirtilebilir.

Değişen aile içi dinamikler

Katılımcıların kurum bakım sonrasında aile üyeleriyle ilişkileri değerlendirildiğinde bazı katılımcılar için maddi beklentilerin önemli gerginlik kaynağı olduğu anlaşılmıştır.

“...amcamlara gittim ama elin evi neticede, ne kadar kalınır. Hemen çalışmak zorunda hissettim kendimi, bir fabrikada işe başladım başkasının evinde boş oturmayayım diye...”(G3)

“...annelerin çatısının altına girdiğim zaman annemin iki tane çocuğu vardı. Üvey babamın anneme karşı bir tepkisi oluyordu ne zamana kadar kalacak, ne zaman gidecek gibi sözler...”(G15)

“...kendinizi yük gibi hissediyorsunuz. Beni evlendirmek bile istediler gideyim, yük olmayayım diye. Kendi ayaklarımın üstünde durayım, bir an önce gideyim yanlarından diye bilerek okumak istemedim mesela, çalışmaya başladım...”(G13)

“...memuriyete kavuşana kadar iki kez intihar girişiminde bulundum. Çalışmıyordum, annem çalıştırmayacağı seni diyordu ama yurttan çıkıp eve geldiğimin haftasında annem git çalış demeye başladı. Hayatımda hiç çalışmadığım için bana zor geldi, yapamadım. Annem bana süt parası bırakmazdı, bir şey yemeyeyim diye buzdolabına alışveriş yapmazdı...”(G6)

Katılımcıların yukarıda yer alan ifadelerine göre; katılımcılar yanlarına gittikleri akrabalarına yük olduklarını, onlar için sorun yarattıklarını düşünerek ya da onlara borçlu kalmamak adına kendi kendilerini ev ekonomisine destek sağlama baskısı altına sokabildikleri anlaşılmıştır. Diğer yandan bu beklenti, zaman zaman (G1, G6, G7, G12, G13) kurum bakımı sonrası yanına yerleşilen aile üyeleri tarafından direkt olarak dile getirilebilmiştir. 18 yaşından önce kurum bakımından ayrılıp aile üyelerinin yanına döndüğü belirlenen katılımcılardan bazıları, aileye sağlanan nakdi yardımların kesilmesiyle aile üyelerinin kendilerine yönelik tutumlarının tamamıyla değiştiğini ve kendilerini iş bulmaya zorladıklarını ifade etmişlerdir. Söz konusu nedenlerle katılımcıların çoğu, kurum bakımı sonrasında memur olarak bir kurumda istihdam edilene kadar geçen süreçte düşük ücretli, geçici işlerde çalışmışlardır.

Düzenli bir işte istihdam, katılımcıların aile üyeleri ile ilişkilerini yeniden biçimlendiren ve kendileri için maddi-manevi yoğun baskı yaratan ya da yaşadıkları baskıyı derinleştiren bir unsur olmuştur. Bir kamu kurumunda istihdam edilmek, aile üyelerinin beklentilerini artırabilmektedir. Özellikle maddi olanaksızlıklar nedeniyle çocuklarını kurum bakımına yerleştiren orta kuşak, belirli ve düzenli gelire sahip olan çocuklarından nakdi yardım talep etmektedir. Yardım beklentileri daha çok uzun süreli ve yüklü krediler çekme, kefil olma, borçlarını kapatma biçiminde karşılık bulmuştur. Aile üyelerinin beklentilerine karşılık veren ve bunu sürdürebilen katılımcıların onların sevgisini, şefkatini kazanabildikleri, beklentilere cevap veremeyen ya da onları destekleme işini sürdür(e)meyenlerin ise aile üyeleri ile ilişkilerinin en aza indiği ya da tamamen koptuğu anlaşılmıştır.

“...evet bizim yurttaki anneler bizi severdi korur kollarlardı ama bir sevgi açlığı, ilgi açlığı herhalde var, bize bir adım geldikleri anda biz olduğu gibi içimizi dışımıza açıyoruz bunlar da bizden yararlanabiliyorlar...”(G1)

“...yuvadan çıkan çocuk memur olunca ailesi buna ulaşıyor, çocuk da zaten iki üç şefkat gösterildiğinde hemen bana iyilik yaptı ben de ona iyilik yapayım kafasına geliyor, yuvadan çıkan insanlar buna güveniyor. Mesela memur olunca annem beni yanına aldı, bana çok iyi davrandı ilk başta, ben anneme kefil olmuştum, 30 bin liraya yakın para çekmişti ve ödememişti. Bugün askere gideceğim 6 ay geri ödemesiz kredi alabilirim askerde mesela rahat edebilirdim ama bankayla yaşadığım sorun yüzünden alamıyorum. Zaten sonra annem evden de kovdu beni...”(G6)

“...devlet yurt çocuğuna iş-maaş veriyor ya memur olduktan sonra; öz annesi olur, diğer akrabaları gel oğlum der, birlikte oturalım der, güzel bir söz eder sonra güzel eşyalar aldırır kendine, kredi çektirir. Bir güzel parasını yer, sonra vurur tekme. Böyle sıkıntılar var yurt çocuklarında. Kendi hatamız ama söylenmeli bize bakın kimseye güvenmeyin diye...”(G12)

Yukarıdaki anlatılarda da yansıdığı gibi, aile üyelerinin maddi beklentilerine cevap verebilmek adına borçlanan, evlilik ve ev kurma gibi hayallerini erteleyen bireylerin bu davranışlarının temelinde kurum bakımına yerleştirilmenin yol açtığı terk edilmişliğin yattığı anlaşılmıştır. Erken çocukluk döneminde aile üyeleriyle kaliteli bağ kuramayan, sevgi, şefkat ve ilgi ihtiyaçları tam anlamıyla karşılanamayan çocuklar aile üyelerinden gördükleri en ufak yakın temas karşısında kendilerini onlara tamamen açma eğiliminde olmuştur.

“...çıktıktan sonra annemde kaldım. Orada kurulmuş bir düzen vardı, yeni birileriyle evlenmişler, yeniden mutlular ama burada olan bana oluyor. Ben annelerin çatısının altına girdiğim zaman annemin iki tane çocuğu vardı üvey babamın anneme karşı bir tepkisi oluyordu, onların yanından çıkmak zorunda kaldım. Babam da evliydi, babamın yanında da eşinin kızı vardı. O ev altında babamın bana karşı biraz tepkisi vardı. Bu zamana kadar hiçbir zaman yanımda olmamışsın ama bu süreçte halen benim üstüme bir baskı kuruyorsun, bu da beni sinir etti, onların yanından ayrıldım...”(G15)

“...kalacak yer sıkıntılıydı biraz; çünkü bir gün iyiyse beş gün on gün kötü oluyor, bir günü diğer günü tutmuyordu. Sürekli bağıriş, kavga gürültü evde eksik olmuyordu...”(G7)

Anlatılarda da örneklendiği gibi aile üyelerinin yanına dönen bireyler ayrıca değişen aile içi dinamiklere uyum sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Kurum bakımı sonrasında ailenin yanına dönmek bazı katılımcılar için yeniden, kurum bakımına gönderilmelerinde etkili olan aile krizlerinin içinde yer almak anlamını taşımaktadır. Bazıları içinse bu deneyim, yepyeni aile üyelerinin olduğu üvey aile düzenlemesi içine girmek demektir. Her iki durumda da hayatlarına yeni bir başlangıç yapan katılımcıların maddi-manevi yıprandığı ve ailelerinin yanından en kısa sürede ayrılmanın yollarını aradıkları anlaşılmıştır.

Ön yargılar ve dışlanma

Kurum bakımında yaşayan çocukların, bu bakım türünde yer almalarının temel nedeni ailevi krizlerdir. Aile üyelerinin ebeveynlik rollerini yerine getirmekte yetersiz kaldığı aile krizleri, kurum bakımını gerekli kılarken, söz konusu aile içindeki çocukların ise anormal, sorumsuz, istismarcı, ihmalkâr ve suçlu aileyle ilişkilendirilmesi riskini taşımaktadır. Hali hazırda risk altındaki aile ile ilintili olan çocukların kurum bakımında yaşamaları ise toplumsal bütünleşmenin temel araçlarından olan aile üyeleriyle kaliteli bağlar kuramamaları anlamına gelmektedir. Bu bakımdan kurum bakımında yetişen çocukların gerek ailevi krizleri nedeniyle gerekse de aile üyeleriyle sürdüremedikleri yakın ilişkiler nedeniyle toplumsal değerlerle çatışan davranış kalıpları sergileyeceklerine yönelik bakış açısı yaygındır. Buralarda kalan gençler/çocuklar gerek kurum bakım sürecinde gerek sonraki

aşamada bu bakış açısının yansıtıldığı çeşitli damgalamalara maruz kalabilmektedir (İbrahim ve Howe, 2011: 2471; Ridge ve Millar, 2000: 168). Nitekim katılımcıların “koruma altındaki çocuk” etiketini almalarına sebep olan ailevi sorunları nedeniyle kurum bakım sürecinde olduğu kadar hayatlarının sonraki aşamasında da pek çok etiketlenme ve dışlanmaya göğüs germek durumunda kaldıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların hepsi kurum bakımında kalan insanlara yönelik arsız, hırsız, toplumdandan dışlanmış kişi, serseri, o yolun yolcusu, ...çocuğu, köprü altı çocuğu, her şeyi yapabilir türünden bakış açılarının oldukça yaygın olduğunu ve hayatlarının en azından bir döneminde suçlu ya da sorun çıkarıcı olduklarına ilişkin bakış açısını yansıtan tutumlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların “...yurttan çıkan kişiye bu yurt çocuğu, ... çocuğu derler, en büyük üzüntüm bu. İnsanın üzerine taşı atarsın izi kalır ya öyle...”(G11), “...insanlara çok çabuk güven olmuyor çünkü yurttan kaldım, ailem yok diye acıma duygusu oluyor...”(G3), “...yurttan kalıyorum dememe kadar her şey güzel geliyor sonrasında acıma durumları oluyor, küçümsüyorlar...”(G7) benzeri değerlendirmeleri, ön yargılı ve dışlayıcı tutumların “güvenilmez olarak damgalama” biçiminde yaygınlaşabildiği gibi, acıma ve muhtaç olarak algılama biçiminde de görülebilir olduğuna dikkat çekmektedir.

Katılımcıların istihdam edildikleri kurumlar, birkaçı dışında hepsi için dışlayıcı yargı ve tutumların keskin biçimde görüldüğü alanlar olmuştur. İstihdam edildikleri kurumlarda bizzat dışlanma ile karşılaşmadıklarını belirten katılımcılar dahi (G1, G3, G4, G9, G10) kendileriyle çalışmaktan yana hiçbir rahatsızlığı olmadığını belirten, ne var ki kurum bakımı deneyimine sahip “diğerlerinin” çalışmayacağını, işine odaklanmayacağını düşünen meslektaşlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

“...yurttan geldiğimi bilmeyen bir memur yanımda yurttan gelen başka bir arkadaşımız için devlet bunları anasının babasının yanına neden yollamıyor dedi...”(G9)

“...bize yüксеlebilme fırsatı gelince ayrımcılık yapıyor diye sesler başladı. Arkadaşlarım da söylüyorlar hep yurttan gelmişsin sen çalışmazsın, bu işi yapmazsın, özverili olmazsın diye konuştuklarını...”(G3)

İstihdam edildiği alanda birebir bir dışlanma ile karşılaşmamış olduğunu ifade eden katılımcıların dışlanmanın mağduru arkadaşlarına ilişkin örnekler sunmaları ve bazı katılımcıların çalıştıkları alanlarda dışlanmadan korunma stratejisi olarak kurum bakım geçmişlerini saklamaya yönelik tutumları, özellikle istihdam alanında görünür olan ön yargılı ve ötekileştirici tutumların yaygınlığına ışık tutmaktadır.

İstihdamda deneyimlenen dışlanma, bir devlet kurumunda istihdam edilme haklarının sorgulanıp diğer bireylerin haklarını gasp eden bir uygulama gibi değerlendirilmesi biçiminde görünür olmuştur. Katılımcıların kurum bakım geçmişine sahip bireylerin memuriyet haklarını hiçbir emek harcamadan elde ettiklerini düşünen ve bundan dolayı kendilerini emek hırsızlığıyla ilişkilendiren çalışma arkadaşlarına dair değerlendirmeleri, Türkiye’de 2010 yılında yayınlanan SHÇEK Kanunu

kapsamında sunulan istihdam hakkının yeni bir hayat kurma şansı tanıdığı kadar istihdam edildikleri alanlarda dışlanmanın aracı da olduğunu yansıtmaktadır.

“...bir öğretmenin bana söylediği ‘ben o kadar okudum, yırtındım, parçalandım, anam babam para yoktu, ben bir öğretmen oldum ama siz ipsiz sapsız, bilmem ne çocukları... Evlatlarını veriyorlar yetiştirme yurduna, veriyorlar bakamadıklarını, ne olsa oraya verdiklerinde devlet memuru olacaklar, maaşları belli, devlete dayıyorlar sırtı oh...”(G5)

“...şey düşünüyorlar bunlar hak etmemişler devlet bunları memur yapmış. Aynı zamanda devletin siyasi politikalarından da mutlu değiller, onlar devlet bu hakkı bize tanıdığı için sırf, acısını bizden çıkarıyorlar...”(G6)

“...esnek çalışma saatleri geldi; iş yerindeki insanlar kendi aralarında anlaşıyorlar ona göre geliyorlar ama bir gün ben gitmesem hemen bu da işinin kıymetini bilmiyor, bedavaya atanmış, okumamış gibi şeyler söylüyorlar...”(G7)

“...topluma kazandırılması gereken insanı toplumdaki dışlamaya yönelik yaklaşımları var. Üstelik bize verilen hak için bedavadan iş sahibi oldunuz diyorlar...”(G8)

Yukarıdaki ifadelerde de yansıdığı gibi katılımcıların kurum bakım geçmişleri nedeniyle “kamu kurumunda işe yerleştirilme” hakkından yararlanabiliyor olması, istihdam alanında bu haktan “mahrum” olduklarını düşünen diğer çalışanların ön yargıları ve ayrımcı tutumlarına yol açmaktadır.

“...elimdeki tek şey işim, işimden de olursam yapacak hiçbir şeyim olmaz, yaşamasam daha iyi. O yüzden işimi bilinçli yaparım. Bana iş verildiğinde hafta sonu da olsa, saat kaç olursa olsun ben işe giderim...” (G6)

“...normal ailelerin çocukları gibi memur olmadım: askerliğini yapmamış daha 21 yaşında biri olarak hayata karşı birkaç sıfır öndeyim. Arkadaşlarım var KPSS’den almış 80-85 hala atanamamış, bekliyor. Benim adıma sevinenler oluyor ama üzücü de oluyor, günümüz malum memur olmak kolay değil. O yüzden ortaokul mezunuyum, memurum, 4 milyar maaş alıyorum diyemiyorum, büyük bir utanç ...”(G12)

Anlatılarda yansıdığı üzere, bir işe yerleşme hakkını edinmiş olmanın kendilerine yönelik ön yargıları pekiştirdiği görüşünde olan katılımcıların bazıları bu ön yargıları kırmak adına iş yerinde herkesten fazla emek verdiğini vurgulamıştır. Kurum bakımında yetişen kişilerin istihdam edilmelerine yönelik diğer çalışanların/amirlerin ayrımcı görüş ve tavırları, katılımcıların kendilerini kanıtlamak, ön yargıları kırmak adına daha çok sorumluluk üstlenmelerine yol açmakta, geçim mücadelelerini zorlaştırmaktadır. Ancak ne kadar özverili çalışsalar da “kurumda yetişmiş kişi” damgası, oldukları yerde olmayı hak etmediklerine ilişkin yaygın bakış açısını değiştirmemektedir. Üstelik son anlatıda yansıdığı gibi bazı katılımcıların “hak edilmemiş kazanıma” ilişkin bu bakış açısını içselleştirmiş oldukları ve kendilerine tanınmış bu haktan dolayı suçluluk, utanç duydukları anlaşılmıştır. Katılımcıların bu suçluluklarını bastırabilmek için yerleştirildikleri kurumlarda göze batmama mücadelesi verdikleri, mümkün olduğunca izin kullanmamaya çalıştıkları, kişisel olarak daha çok

sorumluluk aldıkları belirlenmiştir. Bazı katılımcılar ise (6 kişi) bu hakkı hak ettiklerini başkalarına olduğu kadar kendilerine de kanıtlayabilmek adına eğitim hayatlarına devam etmektedirler. Hayata tutunabilmek, kendisine bir amaç yaratmak, kimseye muhtaç olmadan geçinebilmek, nihayet güvenli sıcak bir aile hayatı kurabilmek için tek fırsatları olarak değerlendirdikleri istihdam deneyiminden ötürü dışlanmaları ve suçluluk duyuyor olmalarının katılımcılar için büyük bir baskı yarattığı ifade edilebilir.

Bazı katılımcılar da (G12, G15) ayrıca kurum bakımında kalan çocuklara sağlanan memuriyet hakkının çoğu durumda kurumlar arası geçiş ya da yükselme şansı sunmadığını, çalışan-çalışmayan ayrımı olmaksızın atandıkları pozisyonda çalışmak zorunda olduklarını belirterek istihdam içinde bir dışlanmanın yaşandığına dikkat çekmişlerdir. Kurum bakımında kalan çocuklar olarak iş gücü oluşturdukları alanda ne denli çaba gösterirlerse gösterebilirler kurum bakımı deneyimine sahip olan diğer çocuklarla eş çalışma koşullarına sahip olmalarına ilişkin uygulamaları, ayrıştıran bir birliktelik olarak değerlendirmektedirler.

Bir kısım katılımcı ise, istihdam alanında yaşanan ayrımcı tutum ve davranışları ifade etmenin yanı sıra bunların çözümüne ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır. "...kesin bu hırsızdır şeklinde bakıyorlar, kötü bir şey yapıldıysa kesin bu yurt çocuğu yapmıştır, üstünüze kalıyor. Kendileri süttten çıkmış ak kaşık ya. Yurttan geldiğimizi kimse bilmemeli, bu bizim özelimiz. Kimsenin benim yurt çocuğu olduğumu bilmesini istemiyorum, bana acımasını istemiyorum. Niye kendimizi onlardan eksik gösterelim..."(G8), "bizimle ilgili her şeyi biliyorlar, bu kötü bir şey, çok rencide edici. Personel arasında şu var; şu kız kesin yurttandır..."(G2), "...tanıyana, güvenene kadar kimseye söylemiyorum ama zaten duyuyorlar, biliyorlar..."(G9) benzeri ifadelerde yansıdığı gibi, bazı katılımcılar kurum geçmişlerinin istihdam alanında saklı tutul(a)maması nedeniyle ön yargılı/dışlayıcı tutumlara açık hale geldiklerine inanma eğilimindedir. Bu görüşü paylaşan katılımcılar, kurum geçmişleri ve istihdam edilme süreçlerine ilişkin bilgilerin kurum içinde saklı tutulmasını ön yargı ve dışlanmanın önüne geçebilecek bir strateji olarak değerlendirmektedir. Söz konusu katılımcılar kurum bakımından çıkacak olan yeni neslin kendilerini baskılayan, yalnızlaştıran ve geçim mücadelelerini zorlaştıran ön yargılar/ayrımcı tutumlarla mücadele etmek zorunda kalmaması için bu gizliliğin bir kurum politikasına dönüştürülmesinin önemini vurgulamışlardır.

TARTIŞMA

Kurum bakımının, kurumda kalma süreci ve sonrasında kaynaklık ettiği sorunları belirleyebilmek amacıyla yapılan çalışmanın katılımcıları arasında düşük eğitim seviyesi (ortaokul mezunu) yaygındır. Düşük eğitim düzeyine ilişkin bu durum, kurum geçmişine sahip kişilerin gelecekteki yaşamlarını biçimlendiren en önemli dezavantajlarından birini oluşturmaktadır (Jackson, 1994: 267). Çalışmalar, aile travmalarının yanı sıra kurum bakımının çocuğun fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olduğunu, gelişim ve doğru davranış kalıpları geliştirmesini engelleyerek önemli akademik riskler göstermesine yol açtığını ortaya koymuştur (Demirbilek, 2000: 139-140; Courtney

ve Dworsky, 2006: 212; Trout vd., 2008: 367-370; Gaskell, 2010: 136; Saçan vd., 2014: 2; Hermenau vd., 2015: 6-7; Erango ve Goshu, 2015: 93; Garrido vd., 2016: 440). Eğitim durumuna ilişkin çalışmadan edinilen bu bulgu, kurum bakımının çocuklarda düşük akademik başarı ve eğitim düzeyi ile ilişkili olduğunu ortaya koyan literatürü desteklemektedir.

Boşanma veya vefat kaynaklı tek ebeveynli aile ve üvey aile yapılarının yanı sıra ebeveyn yoksulluğunun kurum bakımını gerektiren nedenler olduğuna ilişkin bulgu, dünyada, özellikle de Batı toplumlarında aile içi krizlerin kurum bakımı için önemli risk faktörleri olduğunu ortaya koyan çalışmaları (Suğur ve Doğru, 2010: 120; Bilgin ve Aydemir, 2013: 1; Saçan vd., 2014: 1; Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015: 31, Tekin, 2020: 282) destekler niteliktedir.

Bakım, koruma, güvenlik, gelecek imkânı tanıyan, "kardeşlik" olarak tanımlanan ilişkilere zemin hazırlayan ve bu bakımdan bir nimet olarak değerlendirilen kurum bakımı, aynı zamanda pek çok soruna kaynaklık etmektedir. Kurum bakımında kalınan süreçte deneyimlenen sorunlar arasında; terk edilme, dışlanma, duygusal yoksunluk, farklı boyutlarıyla şiddete maruz kalma ve gelecek kaygısı yer almaktadır. Kurum bakımı, çocuk/gençlerin kendilerini terk ettiklerini düşündükleri biyolojik ailelerinden uzaklaşarak aile yoksunluğu ve özlemi içinde büyümelerine, duygusal yoksunluk çekmelerine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra kurumda görevli az sayıda personel tarafından çok fazla çocuğa bakımın sağlanması da personelin gösterdiği ilgi ve şefkati sınırlandırarak duygusal yoksunluklarını pekiştirmiştir. Kurum bakımında kalan çocuk/gençlerin aileler tarafından terk edildiklerine inanma ve bu nedenle aile üyelerini suçlama ya da onlara küslük besleme eğiliminde olduğuna ilişkin bulgu, kurum bakımında kalan çocukların kurum bakımına terk edilmiş olmayı kendilerine yapılan bir haksızlık olarak görerek ebeveynlerini suçladıklarını ortaya koyan (Suğur ve Doğru, 2010: 120) literatürle paralellik göstermektedir.

Kurum bakımında kalınan süreçte yaşanan diğer problem, çocuklara yönelik şiddettir. Tüm yatılı kurumlarda görünür olan şiddet, fiziksel ve duygusal boyutuyla yaygınlaşmıştır. Duygusal şiddet daha çok istek ve ihtiyaçların görmezden gelinmesi, özellikle bakım sonrası süreçte ihtiyaç duyulacak bilgi ve eğitimin aksatılması veya hiç verilmemesi, ihmal, ilgisizlik, önemsiz hissettirme biçiminde karşılık bulmuştur. Oldukça yaygın olan fiziksel şiddetin ise temelde iki şekilde ortaya çıktığı belirlenmiştir. Bunlardan ilki çocuk yuvalarında kurum personeli tarafından 13 yaş altı çocuklara yönelik olanıdır. Kurumlarda yaşanan diğer fiziksel şiddet/zorbalık ise 13 yaş sonrası çocukların yerleştirildikleri yetiştirme yurtlarında olup çocuklar arasında yaygınlık göstermektedir. Çocuklar arasında şiddet daha çok güç dengesini sağlayıp koruma amacıyla dayak, tokatlama, arkadaşlarının yanında küçük düşürme, ellerinden paralarını alma, kendi işlerini küçüklere yaptırma biçiminde yaşanmaktadır. Şiddet, bir taraftan çocukların korku/endişe duygularını tetikleyerek güvensiz, çekingen ve ürkek kişilik özellikleri geliştirmelerinde etkili olurken diğer taraftan öfkeli, hırçın ve saldırgan davranışların geliştirilmesine de kaynaklık etmiştir. Çalışmamızın şiddetin görünürlüğüne ilişkin bulguları, kurum bakımında kalan çocukların kurum personelinin olumsuz tutum ve davranışları, yetersiz ilgisi, fiziksel ve duygusal şiddetinin yanı sıra akran şiddeti/zorbalığına

maruz kaldığını ortaya koyan bazı çalışmaları (Özgür Sayar, 2006: 124-128; Attar-Schwartz, 2011: 102-104; Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015: 37) destekler niteliktedir.

Kurum bakım sürecinde deneyimlenen sorunlardan diğeri, gelecek kaygısıdır. Kurum bakımında geçirilen sürenin katılımcıların ayrılık süreci kaygıları ile ilişkili olduğu ve kurum bakımında geçirilen sürenin uzamasıyla kurumdan ayrılmanın daha korkutucu bir hal aldığı belirlenmiştir. Katılımcıların en az 10 yıl kurum bakımında kaldıkları değerlendirildiğinde kurum bakımından ayrılığı yüksek kaygı düzeyi ile ilişkilendirmeleri beklenen bir sonuçtur. Bilgilendirilme eksikliğinin de pekiştirdiği gelecek kaygısının tüm katılımcılar arasında paylaşıldığına ilişkin bulgu, kurum bakımında kalan ergenlerin gelecek kaygısı yaşadıklarını bildiren diğer çalışmaları (Demirbilek, 2000: 139; Bayoğlu ve Puruçuoğlu, 2010: 38) desteklemektedir. Ayrıca yaygın gelecek kaygısına ilişkin bulgular, Yanardağ'ın (2019: 74) kurum bakımının burada kalanlar için temel yaşam becerileri kazanmaları yönünde eğitim programlarını da içermesi gerekliliğine dikkat çeken çalışmasını desteklemektedir.

Çalışmamızın kurum bakımı sonrası karşılaşılan sorunlara ilişkin bulguları, Turgut ve Özkan (2019: 754) tarafından yürütülen çalışmanın verilerini destekler biçimde, kurum bakımından ayrılan bireylerin barınma yeri bulamama, sosyal destek eksikliği, işsizlik, yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını yansıtmaktadır. Kuralları belirli olan, bilindik bir hayat düzeni sağlayan kurum bakımından ayrılık, belirsiz bir geleceğe adımı ifade etmekte ve bu yönüyle başlı başına bir kaygı oluştururken aynı zamanda dahil olunan yeni hayat düzenlemesine uyum sorunları yaşanmasına vesile olmaktadır. İstihdam, uyum sorunlarının belirgin biçimde ortaya çıktığı alanı oluşturmaktadır. Katılımcıların iş yerinde kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukları yerine getirme, iş yükü ile kurallara uyma konularında psikolojik ve fiziksel olarak zorlandıkları anlaşılmıştır. Çalışmamızdaki katılımcıların gerek istihdam alanındaki beklentilere cevap vermenin zorluğuna ilişkin kendi deneyimleri, gerekse arkadaşlarının deneyimlerine ilişkin anlatıları, kurumsal bakım geçmişine sahip bireylerin kurum bakımı sonrası toplumsal yaşama uyum, işe girme ve devam ettirme gibi birçok alanda sorun yaşadığını ortaya koyan çalışmaları (Varol, 2017: 74, 80) destekler niteliktedir.

Çalışmanın dikkat çekici bulgularından biri, kurum bakımı sonrası süreçte katılımcıların aile üyelerinin çoğunlukla çocuklarını maddi bir külfet olarak değerlendirerek onlara destek vermeme eğilimi sergilemelerine karşın memur olarak işe yerleşmelerinin ardından çocuklarıyla iletişim kurmaya yanaşmalarıdır. Aile üyelerinin talep ettiği maddi desteği sağlamak, kısa süreliğine de olsa özlem duyulan aile şefkat ve sevgisine kavuşmanın aracı olmuştur. Ancak bu koşullarda aile üyeleriyle sürdürülen iletişimin daha ziyade, maddi kaynakları tükettiği kadar psikolojik olarak sıkıntıya sokan bir adım olduğu anlaşılmıştır. İnsan yaşamı, çevresinde yer alan diğer kişilerle geliştirdiği ilişkiler üzerine kuruludur. İnsan bu ilişkiler ağı içerisinde kendini bir başka kişiye, bir yere ve aileye ait hissetmek istemektedirler. Ait olma isteği, kişilerin duygu ve düşüncelerini etkileyen (Wilczynska vd., 2015: 72), başkalarıyla ilişki geliştirmelerinde onları teşvik eden önemli bir unsurdur (Hagerty vd., 1996: 236). Bu bakımdan katılımcıların kurum bakımından ayrıldıktan sonra kendilerine

destek olmaktan ziyade sınırlı kaynaklarını da tüketen aile üyeleriyle iletişimlerini sürdürme istekleri, bir aileye ait olma ihtiyacı ile açıklanabilir.

Çalışmanın bulguları, kurum bakımı sonrasında aile üyelerinin yanına dönmenin de aile desteğinden yoksun olmak kadar maddi-manevi zorlayıcı olabildiğine ışık tutmaktadır. Aile yanına dönüş kurum bakımında yetişen gençlerin yeniden şiddet, ihmal, yoksulluk gibi aile krizlerinin içine girmeleri anlamına gelebilmekte ve yeni bir gelecek kurma fırsatlarına büyük oranda zarar verebilmektedir. Ayrıca aile evine dönüş, genişleyen aile yapılarıyla yüzleşmeyi de ifade etmektedir. Üvey aile yapılarında üvey ebeveynin tutumu ve yaklaşımı, üvey kardeşlerin varlığı, aralarındaki iletişim zorlukları ve çatışmalar katılımcıların aileye aidiyet geliştirmelerinde ya da kendilerini aileden dışlanmış hissetmelerinde oldukça etkili unsurlardır (Jensen ve Shafer, 2013: 134; Pasley ve Garneau, 2017: 182; Aslantürk ve Kaya Kılıç, 2020: 1181-1184). Nitekim çalışmamızda, yeni kurulan ailenin bir ferdi olduğunu hissedemeyen ve ailede fazlalık olduğunu düşünen bazı katılımcıların yeni kurulan ailenin kendilerini dışladığını hissetme eğiliminde oldukları belirlenmiştir.

Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu, kurum bakım geçmişinin katılımcıların kurum bakımı sonrası süreçte özellikle istihdam alanında yaşadıkları damgalama ve dışlanmaya kaynaklık etmesidir. Türkiye’de mevcut kanunlar kapsamında kamu kurumlarında istihdam edilmek katılımcıların kendilerine yeni bir hayat kurup, geçimlerini sağlamalarına fırsat verirken diğer yandan onları ön yargılı ve dışlayıcı tutumlarla karşı karşıya getirmiştir. Çalışmanın kurum bakımı sonrası karşılaşılan ön yargı ve dışlayıcı tutumlara yönelik bulguları, kurum bakımında kalmış kişilerin istihdam edildikleri alanlarda “yurt çocuğu” olarak damgalandıklarını, haklarını bir lütuf olarak sunan ayrımcı tutumlara maruz kaldıklarını (Yanardağ, 2019: 73-74) ve bundan kaçınmak için kurum geçmişlerini gizleme ihtiyacı duyduklarını (Varol, 2017: 85; Vojak, 2009: 940) ortaya koyan mevcut literatürü desteklemektedir.

SONUÇ

Çocuk refahı sisteminde koruma altına alınan çocuklara sunulan hizmetlerden biri olan kurum bakımı, çocukların hayatları üzerindeki olumlu etkisine rağmen, çeşitli sorunlara da kaynaklık etmektedir. Çalışmaya katılan katılımcıların tümü kışla tipi kurumlar olan çocuk yuvası ya da yetiştirme yurdu deneyimine sahiptir. Aile içi krizler nedeniyle kurum bakımına yerleştirilen katılımcılar için devlet, kurum bakımı yoluyla kendilerine sahip çıkıp koruyan, gelecek fırsatı sunan bir otoritedir. Bu bakımdan katılımcılar kurum bakımının bakım, koruma, güvenlik ve gelecek imkânı tanıyan büyük bir şans olduğuna ilişkin bakış açısını paylaşmaktadır. Ancak sağladığı bu avantajların yanı sıra kurum bakımı katılımcıların hem kaldıkları süreç boyunca hem de ayrıldıktan sonra karşılaştıkları pek çok soruna kaynaklık etmiştir. Katılımcıların kurum bakım sürecinde deneyimledikleri sorunlar arasında; terk edilme, dışlanma, duygusal yoksunluk, farklı boyutlarıyla şiddete maruz kalma ve gelecek kaygısı yer almaktadır.

Kurum bakımından ayrıldıktan sonra da katılımcılar kurum bakımı kaynaklı sorunlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Yeni bir düzene uyum sağlama zorluğu, söz konusu bireylerin sorunlarının başında

gelmektedir. Gerek kazanmış olmaları gereken sorumlulukları kurum bakım sürecinde kazanmamış olmak, gerekse uzun süreli kurum bakımı nedeniyle buna alternatif bir hayatın kurallarından, işleyişinden haberdar olmamak, kendi ayakları üzerlerinde durma sürecini oldukça zorlu bir deneyime dönüştürmüştür. İstihdam, bu zorlu mücadelenin en belirgin olduğu alandır. Katılımcılar bir yandan iş piyasasının gerektirdiği beklentilere cevap vermeye çalışırken, diğer yandan da çalıştıkları yerlerde kurum bakımında kalmış olmaları nedeniyle güvenilmez olduklarına ilişkin bakış açısı ve ayrımcı tutumlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum katılımcıların psikolojik ve fiziksel olarak zorlanmalarına, uyum problemleri yaşamalarına sebep olmuştur.

Çalışmanın önemli sonuçlarından bir diğeri, kurum bakımından ayrıldıktan sonra yaşanan ekonomik yetersizliklere ilişkindir. Geçim mücadelesi, kurumdan ayrılığın yaklaştığı süreçte bir endişe kaynağı olarak işlev görürken ayrılığın ardından buralarda kalmış bireyleri oldukça baskılayan bir gerçeğe dönüşmüş ve çoğu durumda geçici ve düşük ücretlerle ücretlendirildikleri işlerde çalışmalarına yol açmıştır.

Kurum bakımı, bu çalışmada da ortaya konulduğu üzere çocukları ailelerinden ve toplumdan soyutlayan, ihmal ve istismara yol açabilen özelliklere sahiptir. Çocuklara yaşlarıyla orantılı gerekli sorumlulukların kazandırılması, kişisel gelişimlerinin yanı sıra temel ve mesleki becerileri edinmelerini sağlayan eğitimin verilmesinde kurum bakımının istenir düzeyde olmadığı açıktır. Bu durum, burada kalmış kişilerin bakım sonrasında maddi ve manevi pek çok sorunla mücadele etmesine yol açmaktadır.

Türkiye’de çocuklara yönelik kurum bakım hizmetlerinde kışla tipi model 2008 yılından itibaren terk edilerek ev tipi bakım modeline geçilmiştir. Ancak ev tipi bakım modelinin söz konusu sorunları ortadan kaldırıp kaldırmadığı, yeni kurum bakım modeliyle birlikte bu sorunların ne kadarının üstesinden geldiğinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma, kışla tipi kurumlarda ve ev tipi kurumlarda yetişen çocuk/gençlerin problemlerinin karşılaştırılarak sorunların ne derece önlenebildiğinin ortaya konulmasını sağlayacak yeni saha çalışmalarının gerekliliğine ışık tutmaktadır. Bu karşılaştırmanın yapılması, kurum bakımına yerleştirilmesi gerekli olan çocuklar için en uygun yatılı kurum hizmetinin sunulabilmesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca genç katılımcıların kurum bakımının ardından özellikle istihdam alanında yaşadıkları zorluklar değerlendirildiğinde, kurumlarda kalmış olan bireylere özellikle istihdam edildikleri alanlarda temel becerileri öğrenmelerini sağlayacak eğitimlerin verilmesi ve mentörlük sisteminin uygulanması ve yaygınlaştırılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 22.05.2020 tarih ve 124 sayılı karar numarası ile “Etik Kurul Onayı” alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- 22462 Sayılı Yetiştirme Yurtlarının Kuruluş ve İşleyişine İlişkin Yönetmelik (1995, 13 Kasım).
- 23576 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvaları Yönetmeliği.(1999, 7 Ocak).
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 15 Temmuz) Resmî Gazete (Sayı: 25876).
- 27015 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2008, 5 Ekim).
- Aslantürk, H., Kaya Kılıç, A. (2020). Üvey aileye sahip gençlerde aile aidiyeti: Nitel bir analiz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3), 1171-1189.
- Attar-Schwartz, S. (2011). Maltreatment by staff in residential care facilities: the adolescents' perspectives. *Social Service Review*, 85, 635–664.
- Bayoğlu, A.S., Puruçuoğlu, E. (2010). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin gelecek beklentileri ve sosyal destek algıları. *Kriz Dergisi*, 18 (1), 27-39.
- Bilgin, N., Aydemir, M. (2013). İhmal edilen bir çocuğun kurum bakımına alınması: Olgu sunumu. *Causapedia*, 2, 343, 1-6.
- Bronfenbrenner, U. (1979). Contexts of child rearing: problems and prospects. *American Psychologist*, 34, 844–850.
- Calheiros, M. M., Garrido, M. V., Lopes, D., Patrício, J. N. (2015). Social images of residential care: How do children, youth and residential care institutions get portrayed? *Children and Youth Services Review*, 55, 159– 169.
- Courtney, M. E., Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11, 209–219.
- Demirbilek, S. (2000). Korunmaya muhtaç gençlerin topluma kazandırılmasında yetiştirme yurtları. *D.E. Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, 15 (2), 137-152.
- Dozier, M., Zeanah, C. H., Wallin, A. R., Shaffer C. (2012). Institutional care for young children: review of literature and policy implications. *Social Issues and Policy Review*, 6 (1), 1—25.
- Erango, M.A., Goshu, A.T. (2015). Parents health and social life matter for self-esteem of child orphans. *Psychology and Behavioral Sciences*. 4 (3), 90-93.
- Erol, N. (2004). Yuva ve yetiştirme yurtları sorunun mu yoksa çözümün mü parçası. *Koruma Altındaki Çocuklar (Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına) XVII. Sempozyum Sunumları*. AÜ. Yayınları, 133-140.
- Garrido, M.V., Patrício, J.N., Calheiros, M.M., Lopes, D. (2016). Comparing the social images of youth in and out of residential care. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 26,

439-455.

- Gaskell, C. (2010). If the social worker had called at least it would show they cared. young care leavers' perspectives on the importance of care. *Children & Society*, 24, 136–147.
- Gökçearslan Çiftçi, E. (2009). Türkiye’de ve Dünya’da korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. *Aile ve Toplum*, 5(19), 53-65.
- Hagerty, B.M., Williams, R.A., Coyne, J.C., Early, M.R. (1996). Sense of belonging and indicators of social and psychological functioning. *Archives of Psychiatric Nursing*, 10, 235-244.
- Hermenau, K., Eggert, I., Landolt, M.A., Hecker, T. (2015). Neglect and perceived stigmatization impact psychological distress of orphans in Tanzania, *European Journal of Psychotraumatology*, 6 (1).
- Ibrahim, R.W., Howe, D. (2011). The experience of jordanian care leavers making the transition from residential care to adulthood: The Influence of a Patriarchal and Collectivist Culture. *Children and Youth Services Review*, 33, 2469–2474.
- Jackson, S. (1994). Educating children in residential and foster care. *Oxford Review of Education* 20 (3), 267–279.
- Jensen, T.M., Shafer K. (2013). Stepfamily functioning and closeness: Children's views on second marriages and stepfather relationships. *Social Work*, 58 (2), 127-136.
- Kemp, C. L. (2007). Grandparent - grandchild ties. reflections on continuity and change across three generations. *Journal of Family Issues*, 28(7), 855-881.
- Öcal, A., Kemer kaya, G. (2011). Yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinlerin devlet ve vatandaşlık algıları üzerine nitel bir araştırma. *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 63-82
- Özgür Sayar, Ö. (2006). Yetiştirme yurtlarında akran şiddeti: Ankara’da iki yetiştirme yurdu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 17 (1), 113-132.
- Pasley, K., Garneau, C. (2017). *Yeniden evlilik ve üvey aile hayatı*. Froma Walsh. (Ed.), Normal Aile Süreçleri, Büyüyen Çeşitlilik ve Karmaşıklık, I. Baskı, Ankara: Pegem Akademi, 167-192.
- Richard, A., Harris, P. (2001). ‘Second time around’: a survey of grandparents raising their grandchildren. *Adoption and Fostering*, 25(3), 67-69.
- Ridge T., Millar J. (2000). Excluding Children: Autonomy, Friendship and the Experience of the Care System. *Social Policy & Administration*, 34 (2) , 160–75.
- Saçan S., Artan İ., Erol N., Şimşek Z. (2014). Kurum bakımından aile yanına döndürülen 6-18 yaş çocukların duygusal ve davranış sorunları. *NWSA- Qualitative Studies*, 9, (2), 1-18.
- Suğur, N., Doğru, E.S. (2010). Koruma altındaki çocukların aile ve devlet algısı üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 115-133.
- Şenocak, H. (2006). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 177-228.
- T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Erişim adresi: <https://aile.gov.tr>. Erişim tarihi: 10.12.2020

- Tekin, H.H. (2020). *Çocuk refahı ve sosyal politika*. Doğa Başer (Ed.), Sosyal politika ve sosyal hizmet. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 275-302.
- Trout, A. L., Hagaman, J.L., Chmelka, M.B., Gehringer R., Epstein M.H., Reid R. (2008). The academic, behavioral, and mental health status of children and youth at entry to residential care. *Residential Treatment for Children & Youth*, 25 (4), 359-374.
- Turgut, A.Ş., Özkan, Y. (2019). Kurum bakımından ayrılmış bireylerin sosyodemografik özellikleri ile kurum bakımı sonrası yaşadıkları sorunlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (3), 748-763.
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F. (2005). *Social exclusion increases aggression and self-defeating behavior while reducing intelligent thought and prosocial behavior*. In D. Abrams, M. A. Hogg, & J. M. Marques (Eds.), *The social psychology of inclusion and exclusion*. New York: Psychology Press. 27-46.
- Ummanel, A. (2019). Sosyal hizmetler bünyesinde kalan çocuklar ve eğitim sorunları. Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri, 203-228.
- Varol, B. (2017). Kurum bakımı deneyimi olan yetişkinlerin iş yaşamına uyumları. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi
- Villar, F., Triado, C., Pinazo-Hernandis, S., Celdran, M. & Sole, C. (2010). Grandparents and their adolescent grandchildren: Generational stake or generational complaint? A study with dyads in Spain. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(3), 281-297.
- Vojak, C. (2009). Choosing Language: Social service framing and social justice. *British Journal of SocialWork*, 39, 936-949.
- Wang, Y., Marcotte, D. E. (2007). Golden years? The labor market effects of caring for grandchildren. *Discussion Paper Series, IZA DP No. 2629*, 1-38.
- Wilczynska, A., Januszek, M., Bargiel-Matusiewicz, K. (2015). The need of belonging and sense of belonging versus effectiveness of coping. *Polish Psychological Bulletin*, 46(1), 72-81.
- Williams, M. N. (2011). The changing roles of grandparents raising grandchildren. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(8), 948-962.
- Worrall, J. (2009). When grandparents take custody - changing intergenerational relationships: The New Zealand experience. *Journal of Intergenerational Relationships*, 7(2/3):259-273.
- Yanardağ, U. (2019). Kurum bakımı hizmetlerinden yararlanmış bireylerin kurum bakımı sonrası yaşam deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 3(2).
- Yazıcı, E. (2014). Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile bakım yönteminde yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4(2): 247-270
- Yıldız, M., Kılıç, M. E. (2018). Yetiştirme yurdunda kalmış bireylerde yalnızlık ve sosyal bütünleşme düzeylerinin bazı sosyo-demografik özellikler bakımından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*. 1 (2).

- Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum*, 11(5), 43-57.
- Yurteri Tiryaki, A; Baran, G. (2015). Kurum bakımı deneyimi olan kadınların çocukluk dönemi kurum yaşantıları: nitel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1):23-44.
- Yüksel, Z., Öncü, B. (2016). Geçmişte kurum bakımında kalmış bireylerin kurum bakımı deneyimlerine ilişkin özellikleri ve bağlanma biçimlerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 63-77.